

1965 seçimlerinde

ulusal

artık sistemi ve

Türk demokrasisi

Nermin Abadan-Unat

OYUMU SANA VERİYORUM!

kullan

AN
Bugün yapılacak
vekilî seçimlerin
Başkanı Demirel,
Başkanı İnönü,
Başkanı Türkeş,
Başkanı Alican,
Başkanı Bölükbaş,
TİP. Genel Başkanı
İstanbul'da oy k
dır.

Cumhurbaşkanı
sel ile CHP. Genel
nü Çankaya İlkok
(Devamı Sa.)

Gürsel:

kullanm

en cide

vatan gör

dedi

ANKAR

Cumhurbaşkanı Ce
sel, bugün yapılacak
kili seçimi ile ilgili bi
zerine: «Her vatandaş
ni kullanması en

Günümüz yazılı ve görsel basınından seçim sistemine ilişkin tartışmaları ve sonuçta verilen kararları gözden geçirenler Türk kolektif belleğinin ne kadar zayıf olduğunu keşfetmekte gecikmeyeceklerdir. Türkiye'nin anayasal gelişme sürecinde, özgürleştirici bir adım sayılan 1961 Anayasası'nın kabulünden sonra yeni seçilen parlamento her demokratik toplumun özlemi sayılan âdil ve istikrarlı bir seçim sistemi oluşturmak amacı ile yoğun çalışmalarda bulunmuştur. Bunun sonucunda ilk defa 1965 genel seçimlerinde ancak bir defa uygulama fırsatı tanınan "Millî Bakiye" (Ulusal Artık) ile güçlendirilen nisbî temsil sistemini kabul etmiştir. Günümüzde ulusal ve bölgesel baraj kavramları etrafında koparılan büyük gürültü karşısında siyasî tarihimizin yakın geçmişine dönmekte yarar vardır. Çok partili tek dereceli sisteme geçildiği 1946'dan başlayarak 1961 Anayasası'nın kabulüne kadar Türk seçmenine çoğunluk sistemine dayalı bir siyasî tercih hakkı tanınmıştır. 1946'da çokpartili sisteme ilk geçildiğinde seçim sistemi ile ilgili ayrıntılı bilimsel çalışmalara girilmemiş olmasından ötürü coğrafi bölünme gereğince iller seçim bölgeleri olarak alakonulmuşlardır. Böylece 1960'a kadar tek turlu basit çoğunluk sistemi kökleştirilmiştir. Bu sistem gereğince seçim bölgeleri çok geniş tutulduğundan çoğunluk sistemine dayalı oylama süreci Fransızların "scrutin écrasant-ezici oylama" sistemine dönüştü. Nitekim 1950-60 yılları arasındaki sandal-

ye dağılımı gözden geçirildiğinde seçim sosyolojisinde "Küp Yasası" olarak tanımlanan sürecin sonuç verdiği görülmektedir. Şöyle ki, kazanan parti aldığı oy oranının hemen hemen iki misli fazlası ile parlamentoda sandalye sahibi olmakta, muhalefet ise kaybeden taraf olarak aynı oranda sandalye kaybetmektedir.

Tablo I

Buna göre 1950 yılında çoğunluk partisi % 55 oyla 416 sandalye kazanmıştır. Bu trend 1954 ve 1957'de yapılan genel seçimlerde aynı çarpıcılıkla süregelmiştir. 1954'de çoğunluk partisi oyların % 59'una karşılık 504 sandalye alırken, azınlık partileri oyların % 41'ine karşılık ancak 36 sandalye alabilmişlerdir. 1957'de yapılan erken seçimde ise çoğunluk partisi (Demokrat Parti) oyların % 48'ine karşılık 424 sandalye kazanırken, üç muhalefet partisi (Cumhuriyet Halk Partisi, Millet Partisi ve Hürriyet Partisi) toplam % 52 oy almasına karşın ancak 186 sandalye kazanabilmiştir. Demokrasinin özünü oluşturan serbest, eşit ve gizli seçim sisteminde aranan temel nitelikler âdil temsil ve istikrarlı iktidar olduğuna göre, 1946-60 arasında uygulanan Türk seçim sisteminin bu amaca tümünden ters düştüğü görülmektedir. Nitekim daha önce de siyasî tartışmaların baş konusunu oluşturan nisbî temsil sisteminin benimsenmesi tezi, 1957 seçimlerinden sonra tümünden güç kazandı. Ne var ki, o tarihten sonra muhalefet partileri arasında oluşmakta olan güç birliği girişimleri

SEÇİM SİSTEMİ AÇISINDAN 1965 SEÇİM SONUÇLARI

Katılan Partiler	İl Seçim çevresinden			Millî Seçim çevresinden			Toplam
	alınan oy	çıkılan M. Vekili	%	alınan oy	çıkılan M. Vekili	%	
AP	4.908.125	204	85	658.138	36	15	240
CHP	2.675.808	102	76	589.433	32	24	134
CKMP	208.694	-	-	208.694	11	100	11
MP	582.710	6	19	457.004	25	81	31
TİP	276.100	2	13	235.872	13	87	15
YTP	246.476	3	16	293.385	16	84	19
TOPLAM							450

Demokrat Parti iktidarının parlamento-daki çoğunluğuna dayanarak yasaklayıcı yasal düzenlemeler yolu ile engellenmiştir. Bunların en ünlüsü seçmenlerin

önemli bir grubun (İlhan Arsel, Cemil Sait Barlas) dar bölgesi çoğunluk sistemini savundukları, nisbî temsili daha sınırlı sayıda siyaset bilimcinin (Tarık Zafer Tunaya, Yavuz Abadan) benimsediği görülmektedir. Bu hedefler 1959 Haziran ayında Türk ve Amerikalı anayasa hukuku uzmanlarının katıldıkları Kilyos Semineri'nde ele alınmış, bu toplantıda da genel olarak nisbî temsilin daha demokratik bir sistem olduğu görüşü ağır basmıştır. Bu dilek ve görüşler ancak 27 Mayıs 1960'da yapılan askerî müdahaleden sonra 5 Ocak 1961 tarihinde toplanan Kurucu Meclis'in kararı ile gerçekleştirilmiştir. Yeni bir anayasa ve yeni bir seçim yasası hazırlama görevlerini yüklenen Kurucu Meclis, faaliyette bulunduğu beş ay içinde dört önemli yasa kabul etmiştir. Bunlar sırasıyla ile;

- Anayasanın referandum yolu ile Türk seçmenine sunulması,
- Seçmen kütüklerinin yeniden düzenlenmesi,
- Cumhuriyet

karma liste yapmasını engellemek amacı ile "kurşun kalem de bir teksir (çoğaltma) alettir" gerekçesine dayalı kısıtlamadır. Buna göre partilerin matbu ya da kopya kâğıdı ile hazırlanan karma listeler dağıtılmaları yasak edilmişti. Bu yasak ancak bir tek ilde delinebilmişti. Yozgat'da C.H.P. adayı kendi adını taşıyan karma oy pusulasını ildeki tüm ilkökuller çocuklarına ayrı ayrı birer pusulaya yazdırmak suretiyle kanun koyucunun iradesine de saygı göstererek seçimi kazanabilmiştir. Diğer bir kısıtlama 13 Eylül 1957 tarihli 7053 sayılı yasa ile gerçekleştirilmiştir. Buna göre, seçimden altı ay önce bir partiden istifa etmiş olan bir kimsenin başka bir partiden aday olması yasaklanmıştır. Bu değişiklikler beklenileceği üzere muhalefet partilerin şiddetle eleştirdikleri düzenlemeler olmuştur. Bu arada 1957 genel seçimlerinden sonra Hürriyet Partisi ile birleşmiş olan Cumhuriyet Halk Partisi, 14 Ocak 1959 da toplanan XIV. Kurultay'ında kabul etmiş olduğu "İlk Hedefler Beyannamesi" çerçevesinde, gerçekleştirmek istediği ideal bir anayasada yer almasını arzuladığı amaçlar arasında şuna yer verilmiştir: "Seçimlerin serbest, eşit ve dürüst yapılmasını sağlayan yaptırımlarla birlikte, ulusal yapımıza uygun bir nisbî temsil sistemi".

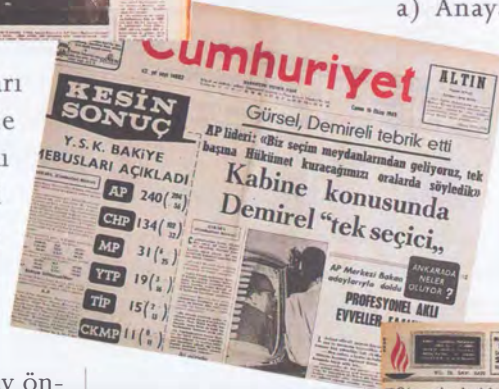
1957-60 yılları arasında seçim sistemi etrafında yapılan tartışmalarda basit çoğunluk sistemini eleştirenlerden

Senatosu üyelerinin seçiminin düzenlenmesi ve,

d) Milletvekillerinin seçilmesine ilişkindir. Bu yasalar çok geçmeden 1961-65 döneminde T.B.M.M.

tarafından yeniden ele alınmış ve her üç yasada da önemli değişiklikler yapılmıştır. Buna göre;

- 1964'de Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde uygulanan çoğunluk sistemi yerini, Nisbi Temsil'e,
- 1965'de Milletvekili seçimlerinde uygulanan d'Hondt sistemi yerini, "Milli Bakiye-Ulusal Artık" sistemine bırakmış,

c) Seçim temel hükümleri ile ilgili yasaya “Birleşik Oy Pusulası” sistemi eklenmiştir.

Seçim sistemine ilişkin parlamento tartışmalarının tümüne iki farklı görüş egemen olmuştur. O tarihe nisbî temsil sistemini savunanlar Türkiye’de 1876’dan beri onaltı defa seçim yapılmış olduğunu, özellikle 1950’den bu yana yapılan seçimlerin iktidarı olağanüstü kuvvetlendirmiş, buna karşılık etkili denetim kuvvetlerini fazlası ile zayıflatmış bulunduğunu, çoğunluk sisteminin az gelişmiş ülkeler için zararlı bir kutuplaşma doğurduğunu, bu durumun ünlü Alman Anayasa uzmanı Carl Schmitt’in deyimi ile toplumda sürekli bir “Dost/Düşman” (Freund/Feind) havası estirdiği ve açık bir adaletsizlik yarattığını ileri sürmüşlerdir. Buna karşın nisbî temsil sisteminin kesin fikir zıtlıkları yerine nüanslı fikirlerin uyumlu bir birleşimini sağladığını, bu sistemin ayrıca yeni fikir akımlarına karşı duyarlı olduğunu belirtmişlerdir. Bu görüşlerin karşısında yer alanlara göre ise, nisbî temsil parlamentoda istikrar sağlayamaz, sonuçta diktatörlüğe elverişli bir zemin hazırlayan, ayrıca bu sistem parti hegemonyasını da artırır.

Tartışmalar sonucunda o tarihe kadar yapılan uygulamanın sakıncaları daha açık biçimde ortaya çıktı.

Çünkü 1961’de

kabul edilen sisteme göre bir seçim çevresinde toplanan geçerli oyların, o bölgeden çıkarılacak milletvekilleri sayısına bölünmesi katsayı barajını aşamayan partiler ve bağımsız adaylara milletvekilliği tahsis edilmemesi ile bir “vasıtalı çoğunluk” sistemi yaratılmış oldu. Bunun sakıncalarını farkedenden 3. İnönü Koalisyon Hükümetinin Adalet Bakanı Sırrı Atalay’ın girişimi ile 13 Şubat 1965’de “Ulusal Artık” yasası

kabul edildi. O dönemin koalisyon ortağı olan Adalet Partisi tasarıya baştan itibaren cephe almıştı. AP grubu adına konuşan Talat Asal “Bu tasarı azınlığın çoğunluğa egemenliğine neden olacaktır” fikrini dile getirdikten sonra hükümetin emeline ulaşamayacağını belirterek, “AP milletin gönlündeki iktidardır” görüşünü ifade etmiştir.⁽¹⁾ Buna karşın o dönemde T.B.M.M.’de bulunan üç küçük partiyi (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, Yeni Türkiye Partisi, Millet Partisi) temsilen söz alan İ.H.Akdoğan bu konuda şunları söylemiştir: “Nisbî temsilde esas, partilerin aldıkları oy oranında parlamentoda temsil edilmeleridir. Ulusal Artık sistemi ise bu amacı en çok ve en âdil şekilde gerçekleştirecektir.”⁽²⁾ Bağımsız milletvekillerinden Burhan Apaydın ise “Parlamentomuz artık bütün fikir ve düşüncelerin temsil edildiği yer olmalıdır. Bu bakımdan Ulusal Artık sistemine geniş ölçüde ihtiyaç vardır.”⁽³⁾ Adalet Partisinin yoğun muhalefetine rağmen tasarı CHP, YTP, CKMP, Temelli Senatörler ile Kontenjan Senatörlerinin oyları ile 13 Şubat 1965’de kabul edilmiştir. Bu tasarıya göre seçim sonucunda her ilde geçerli oy sayısına göre hesaplanan “Baraj”

sayısını aşan partiler sayı oranında doğrudan doğruya bir kısım milletvekillikleri kazanmış oldular. Bu sayıyı doldurmamış olan partilerin oylarına gelince, bu oylar daha önce uygulanan d’Hondt sisteminde olduğu gibi baraj sayısını aşmış büyük partiler arasında yeniden bölüştürülmeyip, aksine, bütün seçim çevrelerini kapsayan “Ulusal Seçim Çevresi” içinde toplandı. Açıkta kalan milletvekillikleri sayısı, bu toplam sayı ile bölünmek suretiyle “Ulusal Seçim Sayısı” elde edildi. Daha sonra her

partinin ulusal seçim çevresi içinde sahip olduğu geçerli oy sayısı, "Ulusal Seçim Sayısı" ile bölünmek suretiyle açıkta kalmış olan milletvekillikleri partiler arasında bölüştürüldü. (4) Ulusal artık sistemi ile birlikte uygulanan nisbî temsil sistemi Adalet Partisi'nin 1965 genel seçimlerinden tek başına çoğunluk partisi olarak çıkmasına engel olamamıştır. Buna rağmen Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel, basına verdiği ilk demeçte bu sistemi değiştireceğini belirtmiştir. (5) 10 Ekim 1965 günü yapılan genel seçimlerde Adalet Partisi tek başına oyların %53 ünü almıştır. "Ulusal Artık" sisteminin hesaplanmasındaki güçlükler nedeni ile seçimin kesin sonuçları ancak 19 Ekim 1965 günü Resmî Gazetede yayınlanabilmiştir. Bu sonuçların en ilginç yönü, iki siyasî parti genel başkanının doğrudan doğruya seçilmemiş olmalarıdır. Yeni Türkiye Partisi Genel Başkanı Ekrem Alican, Sakarya'da, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Genel Başkanı Alparslan Türkeş ise Ankara'da, doğrudan doğruya seçilmek için gerekli oy barajını aşamamışlardır.

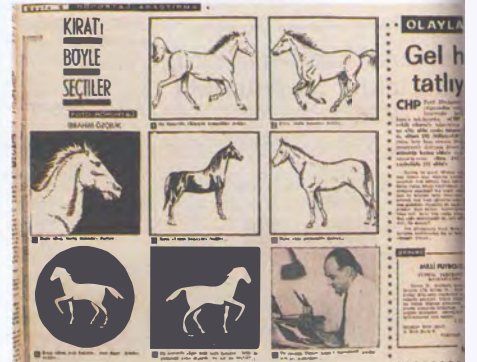
Sakarya'da baraj sayısı 20.839'du, YTP ise ancak 13.159 oy almıştı. Ankara'da ise baraj sayısı 22.400'dü ve, CKMP ise ancak 11.889 oy toplayabilmişti.

Tablo 2

Tablonun yansıttığı üzere AP ile CHP'nin il seçim çevrelerinden çıkarttıkları milletvekilleri bu partilerin Meclis Gruplarının dörtte beşi ile dörtte üçünü oluşturdukları halde, diğer dört partide durum tamamen tersinedir. Bunlardan CKMP, parlamentoya girişini tamamen ulusal artık sistemine borçludur, diğer partiler ise önemli oranda aynı düzeltici mekanizma sayesinde parlamentoda yer

alabilmişlerdir. Bu mekanizmanın işleyiş biçimi iller düzeyinde de son derece ilginç sonuçlar vermiştir. Seçime altı partinin girdiği ve beş partinin temsilci çıkarabildiği iller sadece İstanbul, Ankara ve Sivas olmuştur. Türkiye'nin üçüncü en büyük kenti İzmir'de altı parti seçime katıldığı halde sadece üç parti parlamentoda sandalye sahibi olabilmiştir. T.B.M.M. ne ilk defa bir sosyalist parti hüviyetiyle girmeyi başaran Türkiye İşçi Partisi iki sandalyeyi seçim barajını aşmak suretiyle, geri kalan 13 sandalyeyi ise ulusal artık sistemi sayesinde elde etmiştir. Bu önemli deneme şunu göstermiştir: Hiç bir ilde altı parti doğrudan doğruya temsilci çıkarılamamıştır, TİP dışında kalan diğer üç küçük partinin başarı durumu geniş ölçüde bölgesel faktörlere bağlı olmuştur.

Fransız siyaset bilimcisi M.Duverger'in ısrarla ileri sürdüğü üzere nisbî temsil in kaçınılmaz biçimde siyasî partilerin sayısını arttıracakları varsayımı gerçekleşmemiştir.

Başka bir deyimle nisbî temsil en esnek ve cömert bir şekilde uygulanmış olmasına karşın istikrarlı bir hükümet kurulabilmiştir.

Ulusal artık sistemi yararlı olmuş mudur? Seçim sisteminde yapılan değişiklik yardımı ile 60'lı yıllarda Türk toplumunda yer alan çeşitli sosyal gruplar ve sınıflar parlamentoya güçleri oranında girerek ayna sadakatını andıran bir biçimde siyaset arenasında yarışma fırsatını buldular. Ulusal artık sistemi yardımı ile Türk parlamentosunda ilk defa bir sosyalist parti bir

meclis grubu kuracak çapa ulaştı. Bir dönemde Millet Meclisinde görev yapan Mehmet Ali Aybar, Behice Boran, Kemal Türkler, Çetin Altan'lar farklı bir dünya görüşü çerçevesinde siyasal söyleme yeni bir boyut kazandırmışlardır. Seçim kampanyası sırasında yapılan radyo konuşmalarında "Nasırlı eller Meclise girecek, elimizdeki pusula, ilim pusulasıdır" türü sloganlar kullanılmış, ele alınan konular öncelikli olarak yabancı sermaye, ikili anlaşmalar, petrol şirketlerinin baskısı üzerinde odaklanmıştı. Toplumda o sırada varolan ideolojik kutuplaşma yeraltı illegal etkinlikler yerine meşru bir düzeye çıkmakla demokratikleşme sürecine ivme kazandırmıştır. Bu sistemin sadece tek bir yasama dönemine özgü kalması Türk demokrasisinin güçlenmesi, saydamlaşması açısından ciddi bir kayıp olmuştur. Çok partili tüm demokratik sistemler şunu göstermiştir: Toplumdaki siyasal ekonomik ve sosyal özelemler anayasal mekanizmanın çerçevesinde meşru bir temsil olanağına kavuştukları ölçüde bir yandan iktidarın meşruluğunu pekiştirirler, öte yandan filizlenen radikal görüşleri törpüleyerek

T.B.M.M.'de sol partilerin çok zayıf kalmaları ya da hiç temsil edilmeme olasılığı demokratik süreci sarsan bir olgudur. Bu nedenle Türk demokrasisinin müsbet hanesine yazılması gereken kısa ömürlü

ulusal artık sistemi üzerinde tekrar kafa yormaya değer.

Yılaşma!...

İnönü'nün çekileceği haberini Genel Merkezçiler yalanlarken teşkilâtçılar ısrar ediyorlar

ANKARA, (ÖZEL) - CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün seçim sonuçları doğrultusunda parti teşkilâtından gelen tepkiler karşısında liderlik en ayrılmadığını, Parti Meclisi toplantısında açıkladığını, ancak ayarlayacağını bu konuda kamuoyuna kesin bir haber ulaştırılmadığı, CHP Genel Merkezine karşı olan bazı partililer tarafından ileri sürüldüğü, Genel Merkez muhalefeti tarafından bildirildiğine göre, İnönü Parti Meclisinde şu konuşmayı yaptı:

"İnönü'nün çekileceği haberini Genel Merkezçiler yalanlarken teşkilâtçılar ısrar ediyorlar"

Mağlubiyet, CHP'nin ilerlettiği bir gerçeğin anlamında başka anlamlanmasından doğuyor, Juvaldan ilk önce kendimizi, halkımıza soruyoruz. Genel Merkezde mağlubiyeti benim hazırladığım yolunda, ısrarcılar oluyoruz. Bazı meseleler görüyoruz ki, bu geçilde kabul edilirse, çekilmeyi partiyi gençlere bırakmayı, sen daha önceden düşünmüşüğüne değildim. Ancak siyasal hayatın çekilmeden önce yerleşmesi, kökleşmesi gerektiğini düşünüyorum. (Devrim Sa. 7. S. 4. d.)

C.H.P., M.P. ve C.K.M.P'nin kontenjanları belli oldu

42 KONTENJAN M. VEKİLİ-Ğİ İÇİN 180 İSTEKLİ VAR

Dipnotlar:

1. Nermin Abadan, Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilimler açısından 1965 Seçimlerinin tahlili A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını No.202-184,Sh.74
2. Cumhuriyet, 21 Ocak 1965
3. Son Havadis, 21 Ocak 1965; Cumhuriyet, 15 Ocak 1965
4. Milletvekili Seçim Kanunu, 32 mad.
5. Tercüman, 11 Ekim 1965

Nermin Abadan-Unat

Boğaziçi Üniversitesi
Siyaset Bilimi ve
Uluslararası İlişkiler Bölümü
Öğretim üyesi

siyasal sistemle bütünleşmesine aracı olurlar. Bugünkü sistem, pragmatik, pazarlıkçı partilere öncelik tanımakta, farklı dünya görüşleri benimseyen partiler dışlanmaktadır. Küreselleşme olgusu karşısında bulunan Türk demokrasisinin en önemli siyaset arenası sayılan

